

Nemzedékről — öt tételben II.

Harmadik tétel: Kik azok a nonkonformisták? (Allegro aperto)

Ha a maiakat nem a tegnapiak érdekvédelmi harca kényszerítette volna egysebbe, azt hiszem, ők se lennének olyan kényesek közös fiatalságukra, de semmiképp se tekintenek korukat más korosztályokkal szemben egységteremtő kritériumnak. Mert például az, hogy egyes írók dohányoznak, mások meg utálják a füstöt, tudtommal sosem okozott ekkora ricsajt; ez csak a vonaton fontos kritérium, és semmi sem szól a mellett, hogy az Írószövetség termeit ilyen alapon dohányzó és nemdohányzó fiúkére osszuk. Ha már irodalmi csoportosulásról van szó, minden azon múlik, mi a csoportképződés ismérve, mi az a másoktól elkülönítő, egymással viszont rokonító minőségi jegy, ami eléggé figyelemre méltó ahhoz, hogy tollforgatókat együvé tereljen. Az életkori együvé tartozás aligha. Hiszen egyivásúak lehetnek még nagyon is különfélék; annak a tulajdonságunknak, hogy huszonkét esztendősek vagyunk, nincs sok köze az írói dolgok lényegéhez. A baráti kapcsolatok kialakulásához viszont annál több, s ezért az írók életkori közössége a legmegéjtőbb látszat: együtt jártak iskolába, együtt rúgták a labdát, együtt érték őket az első csalódások irodalmi és egyéb szerelmeikben. Kamaszkáprázatok kódén át könnyen összetéveszti az ember padlásszobája vendégeit szellemi univerzumával, és azt liheti, hogy nemzedéktársaiból áll a világ. S ezt néhány indulatban fogant érvvel támasztja alá, aminek rendíthetetlenségében a lelke mélyén maga sem hisz.

Az első érv erkölcsi természetű. Így szokták megfogalmazni: „Mi, fiatalok, nem alkuszunk.“ Ellentétben az idősekkel, nyilván, akiket megtört az élet, akik behódolnak a kénytelenségnek, akik elveiket érdekeikhez igazítják, vagy ami annál is rosszabb, érdekeiket emelik elvi rangra.

S még csak azt sem mondhatja az ember, hogy ezeknek az ifjaknak nincs valamelyes igazuk. Hisz általában nem a hűszesztendősek van két gyereke. Nagy család, anyagi felelősség, bonyolult kötelezettségek, társadalmi helyzet, különféle tisztségek — ezek az örömök megletebb korban hullnak az ember fejére, hogy csendes esti órákon elbeszélgesen a lelkiismeretével: mit adjon fel, és mit őrizzen meg, mi az, amiért akár az aszkézis árát is ki kell fizetnie, s mi, amiért luxusáron sem szabad magát megfizettetnie. Igen, a „nell mezzó“-n túl gyűlnek fel a kötelezettségek meg a tapasztalatok, növekvő igények nyomában szaporodó kísértések és félelmek (ami egyremegy, s akkor kezd el vitáját az érdeke a lelkiismerettel: becsületről, barátságáról, helytállásról, igazmondásról, a szellem szolgálatáról, lehetőség és megvalósulás fájdalmas dialektikájáról. De hogy az érdeke hogyan egyezkedik a lelkiismerettel, annak az eldöntésében három fiatal a Krokó-bár teraszán még nem alkot becsületbírótságot. Mert az egyik érdeke a megélhetés krajcáros gondjai köré gyűl (s ez elég fájdalmas), s a másik érdeke az Opel-Rekord köré (ami viszont nagyon siralmas). S aztán van országos gondokat számláló, a modus vivendi feltételei körül keresendő érdeke is, nép, nemzet, nemzetiség élhetőségének létfontosságú érdeke. S annak is szembe kell néznie olykor a lelkiismerettel. Ezt azonban hagyjuk most, mert a fiatalok állítólagos intranzigenciája a személyes érdekek dolgában jelenti be a nemzedéki nagylelkűséget. Látszatra az én érvelésem is az ő igazukat támasztja alá, ha már bevallottam, hogy a kénytelenség a korral jár, a kényelmetlenséggel pedig a gerinc hajlékonysága. Csakhogy a kénytelenség túl van még valami egyéb is, ami nem függ életkortól, s amit *jellemnek* hívunk. Az én nemzedékem e tekintetben elég tarka. Am ha visszagondolok magunkra, milyenek voltunk egyenként a pályánk kezdetén, kiderül: *nem tarkultunk valami sokat*. Itt-ott egy kis árnyalódás, de az idő inkább azt hozta ki mindenki-ből, ami eredetileg benne volt. Így van ez a maiakkal is. Csak szemlélgetem egyik-másik életbe indulót, és az ismeretlen képességeknek adózó tisztelettel bámulom: milyen fűrgén dicséri barátját a sajtóban, hogy cserébe az is kérje meg az ő barátját, telefonálna unokabátyjának, hogy az viszont szóljon egy jó szót a cikkíró érdekében azzal a háromszoba-összkomfortossal kapcsolatosan; csak csodálom némelyiket, honnan tudja hűsz esztendejével olyan pontosan, amit én és annyi nemzedéktársam máig sem tudunk megtanulni: milyenek a helyes fogalmazások egy szép-hasznos felszólalásban, mikor és mivé módosul a honoráriumtörvény, hol méri a tanulmányutat?

A közelnézet torzító optikája miatt vélik a fiatalok a nonkonformizmusban, a független és szabad lélek méltóságában felfedezni nemzedéki kiváltságuk jegyét. De csak addig, míg előbb-utóbb fel nem fedezik egyéb jegyekkel ékes kollégáikat nemzedéktársaik között: a helyezkedőket, sunyítókat, alkalmazkodókat, hízelgőket. S akkor kiderül, hogy karrieristák előállításáról a legfiatalabb nemzedék is gondoskodik. Mert ahhoz, hogy a pillangók sorának folytonossága meg ne szakadjon, folyamatos hernyóutánpótlásra van szükség.

És nem csupán azért kár a fiatal nemzedék írói szépségét a nonkonformizmusban felmutatni, mert nem igaz. Nem is praktikus. Aki ugyanis azt hirdeti, hogy a tisztesség fiatalkori tulajdonság, annak vállalnia kell a korai halált. Ha csak nem akarja majd öreg fejjel bizonygatni, hogy ő maga viszont természeti csoda, vagy esetleg beletörödni, hogy tőle kapott érvel, tehát tőle szerzett erkölcsi jogcímen léphessen fel ellene az eljövendő fiatal nemzedék, a tisztesség állítólagos mindenkori leteteményese.

Maradjunk hát abban, hogy ez a „mi, fiatalok nem alkuszunk“ ez is csak annyira érvényes, mint minden hirtelensült általánosítás. Ismerek néhány fiatal író, aki csakugyan nem alkuszik. Mert meg nem alkuvó. S az ilyen nem fog alkuozni öreg íróként sem. Aztán ismerek jó néhány amolyant, aki szintén nem alkuszik. Mert... még nem kínáltak fel neki semmit. S az ilyen azonnal nekilát az alkunak, mihelyt megkapja az első ajánlatot. Mert ő már kamaszfejjel tudja, hogy az ösztönöket csak ösztön-díj ellenében érdemes munkába állítani.

Hiába, a lélek méltósága nem generációs monopólium. A legközelebb arról szeretnék beszélni, hogy a másik állítólagos csoportképző tulajdonság, a nemzedék korszerűsége szintén nem egyéb illúzió. A nemzedéki kérdés álprobléma — állítom tehát megnyugvással, holott köztudott, hogy igazga természetű vagyok. Ugyanúgy állítom, ahogyan irodalmunk harmonikus egységének hirdetői szokták állítani, holott köztudott, hogy ők viszont méltóságos nyugalmú tekintélyek. S most mégis együtt hangoztatjuk, hogy a nemzedéki kérdés álprobléma. Igen ám, de én valami egyebet is fenntartok még, amiről ők többnyire szeretnek megfélekedezni, azt nevezetesen, hogy minden álprobléma egy megoldatlan valóságosnak az álcája. Valahányszor a kapukon dörömbölő fiatalok csak áttöréssel juthatnak be, azonnal rájönnek, hogy csoportos nyomásra könnyebben lazulnak az eresztékek. Rendezzük úgy, hogy legyenek tárva a kapuk, lépjen be, aki odavaló. S akkor egyszeriben minden a helyére rázódik majd, mindenki oda, ahova korosztályra való tekintet nélkül tartozik. S amikor írói dolgok és íróemberek a helyükön vannak, akkor mindenki magyarázat nélkül is érti, hogy művészfajta besorolása terén az évjáratnak nincs akkora jelentősége, mint a fajborok osztályozásánál.

Negyedik tétel: Kik állnak az Új partjainál? (Allegro ma non tropo)

A nemzedéki együvé tartozás döntő érve a közös írói látásmódra utal, amikor így fogalmaz: „Mi, fiatalok modernek vagyunk.“ Tudom, hiába cáfolom tapasztalati alapon, összetettebb a kérdés, semhogy a tapasztalat érveit bárki is bizonyító erejűnek fogadhassa el. Érzem magam is, semmire sem jutok, ha azt mondom, hogy ismerek egy húszesztendő költőnőt, aki olyan szentimentálisan szerelmes, mint egy másodéves tanítóképzős a boldog békeidőkben, és az sem meggyőző, hogy egy másik ifjú szerző átjatos hiszékenységet nagyanyám is megirigyelhette volna első áldozásakor. „Akkor majd kitessékeljük őket a generációból“ — válaszolhatják a mai fiatalok. És ez ellen nem lehet kifogás: a nemzedék jellegzetes látásmódja eléggé huszadik századi ahhoz, hogy az ódsígot nyugodtan utasíthassa a patológiás kivételek sorába. De ezzel még nincs nyert ügye. A kirekesztés nem meghatározás. Egy szerves képződmény abban egységes, ami benne megnevezhető minőségi specifikum, nem pedig általában egy más minőségtől való különbözősége folytán, mert ha így lenne, a csuka rokona volna a pacsirtának azon az alapon, hogy egyikük sem émlős.

Fogadjam el: a fiatalok csakugyan modernek. Hanem a fogalmazásból az ködlik elő, hogy hitük szerint e modernségen valamilyen egységes áramlatiságot értenek, aminek felségterülete elég bizonytalanul határolható ugyan körül, de annyira bizonyos, hogy az Új partjainál fekszik. Most már, ha meg tudják jelölni e partok mentén azt a tartományt, amelyet ők hódítottak meg, vagy legalább kizárólagos uralmuk alatt tartanak, akkor nincs egy szavam sem. Ha viszont más-más tartományokat lagnak — ha mégoly frissen hódítottakat —, s ráadásul ott is elkeveredve őslakókkal vagy más korosztálybeli bevándorlókkal, akkor felesleges egységtől beszélni. Ilyen ez a modernség. Ha leszámítom belőle az álmodernséget meg

a sznobságot, akkor is marad a fajtájából éppen elég ebben az ellentmondásoktól szagattott korban. Meg sem kíséreltem itt a definícióját. Csak úgy szemmértékre: egynémely huszadik századi jelenséget modernnek fogadok el, mert akként fogadja el a művelt köztudat. S ehhez a hanyagsághoz publicisztikai jegyzetben talán jögom van, ha Crocénak volt joga úgy definiálni esztétikai igényrel a művészetet, hogy az pedig az, amit valamennyien ezen a néven tartunk számon.

Amennyire a fiatal elbeszélőket ismerem, az ő soraikban a hazaiakon kívül túlnyomórészt külföldi áramlatok hatnak. A költőknél nagyobb ugyan a szóródás, de kevesebb a világirodalmi hatás, fel sem sorolom őket, csak a közvetleneket: Kaszák, Ion Barbu, Szabó Lőrinc, József Attila, Radnóti, Arghézi, Illyés Gyula, Weöres. De hát az elészámított költői mintaképek jócskán eltérő alkatok, noha valamennyien huszadik századiak. S akkor az ő nyomaikon járó fiatalok sem éppen egységesek huszadik századiságukban.

Kiderül, hogy a fiatalok valóban az Új partjainál telepedtek le, de más-más területeken. Legalább saját birtokukon? Aligha. Hiszen ott élnek velük együtt a fentebb felsoroltak is, akik e területeket birtokba vették. Azok pedig jóval túl vannak az emberélet útjának felén, egyesek közülük meg is haltak néhány év-tizeddel ezelőtt. Közöttük és a modernség nevében rájuk hivatkozó fiatalok között esetenként két emberöltőnyi a különbség. S akkor hogy is vagyunk ezzel? Életkorról van-e itt szó, vagy pedig a szellem koráról? Ne áltassák magukat a húszévesek. Az eleven szellemek fiatalok maradnak hetvenévesen is. Egyrészt úgy, hogy megőrizhetik tegnapiéi fiatalágukat, másrészt úgy, hogy idősen is le tudják győzni a mesterséges ódság tegnapi tüneteit.

S itt álljunk meg egy kisé.

Mihez képest is modernnek ezek a mai fiatalok?

A tegnaphoz képest feltétlenül. A tegnapiéi viszont sok tekintetben modernebb hozzájuk képest. Minden alakulás kontinuum—diszkontinuum történet. Az irodalomé is. Az érlelő folytonosság itt: a hagyomány átvétele, az átörökítés folyamata. A folytonosság teremtő megszakítása viszont: az újdonság születése, az átlenyegítés mozzanata. Csakhogy a holt elődöktől való függés latens folyamata: az öröklött tulajdonságok hallgatagon rejtőznek a génekben. Az eleven elődökkel szemben kivívott függetlenség szerénytelenebb: a köldökzsinór elvágása tüntető felszabadulás. Ezért minden mai többnyire a tegnapi ellen szokott fellépni — a módosítás nem általában a múltnak ellenlábasa, csupán a közvetlen előzménye. A naturalisták azáltal voltak újszerűek, ahogyan a kései romantikát tagadták, az impresszionisták abban, ahogyan az akadémizmus ellen fordultak, a szimbolisták abban, ahogyan a hagyományos realizmust szidalmazták. Ilyesmírel van szó most is. Amikor a mai fiatalok egyívő tartozást jelentenek be a korszerűség nevében, náluk is voltaképpen egy negatív mozzanat a döntő. Az elhatároló gesztus. Abban egységesek ők, amit nem akarnak. Abban korszerűek, hogy nem vállalkoznak valaminek a folytatására. Korszerűségük egyetlen egységes tünete, hogy valamennyien fenntartással élnek a „valóságábrázolás“ szinte húsz esztendőn át kanonizált formáival szemben, nem kell egyikünknek sem az a tegnapi holmi, amit „szocialista realizmusnak“ nevezünk, s ami igaz valója szerint nem volt egyéb, mint a valóság megfosztása mindentől, ami valóságos, annak érdekében, hogy könynyebben mondódhassék ki a vélt igazság, az apologetikus tartalom, melynek a sematikus formákra redukált élet tudvalevőleg nem mond ellent.

Irodalmunk alakulásának kellemetlen közelmúltja ebbe a látásmódba ágyazott mindenkit, aki vállalta a korszakot: azokat is, akik hittel készítették elő, de nem láthatták előre, mivé fajul, s azokat is, akik beleszülettek. A nemzedéki egyiséget valló fiatalok hajlamosak most már azt hinni, hogy a tegnapiak mind belezöldösödtek a sémába, a kisszerű realizmusba, a dogmákba, a kincstári optimizmusba, hiszen negyven és hatvan között kezd elmeszesedni az ember, és az elmúlás kihagyó ritmusában nem tarthat már lépést a lüktető idővel. De legyünk igazságosak, és járjunk a dolgok végére. Miért ne tarthatna lépést a korosodó ember a múlt idővel, amikor voltaképpen az általa modernizált idő lüktetéséről van szó, amikor ő az, aki szerteközölt évtizedeivel, öregedése árán fiatalítja meg a kort a mai fiatalok számára? A szellemnek nincsenek életkori tulajdonságai — rendelkezik talán annyi szabadsággal, amennyi ahhoz kell, hogy túllépjen a biológiai kor kötöttségein, és vállalja szerepét a történelmi korban. Magyarán: a dogmák és az ódi konvenciók elleni fellépés lehetősége nem a fiatalok vívmánya. Ajándékba kapták olyan íróktól, akik többnyire az irodalmi derékhadhoz tartoznak, egynémelyike az idős nemzedékhez, akik elsőül nyitottak tüzet dogmákra és ódi konvenciókra, de akkor, amikor azok még kanonizált igazságnak számítottak, és a fellépés ellenük valamivel nagyobb kockázattal járt, mint ma a korszerűség nemzedéki kisajátítása.

Irodalmunk alakulásának ez a kellemetlen közelmúltja jeleskedett még a fentiek kivül valami egyébben is, abban, hogy a gyanakvós homályába borította és feledésre ítélte tulajdon múltját (lásd „burzsoá maradványok“), például azt a népi fogantatású szociográfiai hagyományt, amelyre a mai igazán modern tényirodalom épül, valamint a mai formabontások ósét is, a húszas évek avantgarde törekvéseit. Annak színté negyven esztendeje. Az akkoriak most hatvanévesek. A mai modern fiatalok most találkozhatnak tehát a tegnapelőtti modern fiatalokkal, akik ma már nem fiatalok, csak éppen — moderneek. Akiknek meg kellett öregedniük ahhoz, hogy modernségük egyáltalán felderülhessen. Jó lesz ügyelni a kortünetek és az életkortünetek feltétlen egyezésének hangoztatásával: az irodalom filogenezise zavarba hozza olykor az írók ontogenezisét.

Arról próbáltam beszélni, hogy ez a „mi, fiatalok moderneek vagyunk“, ez sem egyéb illúzió. Mert:

1. a fiatalok közt is akadnak ósdiak,
2. a modern fiatalok sem egyformák modernségük jellegében,
3. e modernségek teremtői viszont nem fiatalok voltak,
4. a megújulásért egyes mai idősek vállalták a kockázatot,
5. akik maguk is megújulnak, vagy pedig éppenséggel a megújult idők derítik fel róluk, hogy már negyven esztendeje moderneek voltak.

Ha mindez elégséges bizonyíték arra, hogy a korszerűség nem generációs kiáltás (ahogyan láttuk, a nonkonformizmus sem az), akkor volna egy javaslatom: megalkuvó és avult szemléletű fiatalok, rám ne számítsatok — nektek ajándékozom saját nemzedékem avult szellemű megalkuvóit; kedves nonkonformista és huszadik századi fiatalok — kezet ide! Ha nem restellitek, hogy annyi nemzedék-társammal és annyi egészen idős íróval együtt lehetünk mi is meg nem alkuvók, akárcsak ti, mi meg éppenséggel örülünk, hogy ti sem vagytok kevésbé huszadik századiak, mint mi. S akkor annak a modern irodalomnak az útvesztőin is majd csak elboldogulunk együtt valahogy.

Ötödik tétel: Vallomás magamról és egy áldozati nemzedékről (Majestuosó)

Legszívósabb és legfájóbb nosztalgiam: a fiatalok.

Némi irigység is megbújhatik benne, mint mindenben, ami vonzódás. Talán tulajdon fiatalságomat kívánnám vissza, ettől lenne? Nem. Annál már bölcsőbb vagyok. Nem akarok én, ha lehetne, se akarnék ismét fiatakként indulni. Megátalkodottan ragaszkodom magamhoz, ahhoz, aki vagyok, s aki nem lehetnék többé, ha most indulnék neki a világnak húszévesen. Úgy vállalom magam, ahogy egy-némely csúf lány vállalja arcának karakterét, s nem cserélné el fejét a Sophia Lorenével, pedig tudja, hogy az több sikert hozna. Idegen sikert. A más sikerét. A másnak rendelt sikeres sorsot, amit tisztességgel nem kívánhat el senkitől, még ha a sajátjától megcsömörlött, akkor sem. S ezért lelke mélyén a jóságos tündérről álmodozik, aki megszépítené, de nem kölcsönkért szépséggel, hanem csak úgy, hogy a meglévő szépüljön meg benne. Mert a tisztességtudó csúnyácska nem akar idegen tollakkal ékeskedni, saját elpuskázott lehetőségét javítaná meg csupán, saját jellegének szép változatát keresi.

Így vagyok én is eltelt éveimmel. Nem szeretném meg nem történtté tenni őket, nem mondanám a jó tündérnek, hogy „be jó volna, ha húszéves lehetnék“, legfennebb megkérném, módolja meg itt-ott az eltelt negyvenötöt remélt lehetőségeim felé, ahogy Arisztotelésztlől tanultam a formát öltő anyagról, bontsa ki viszsza az anyagból, ami nem tudott formává lényegülni. De a világért se akarnám előlről kezdeni, vagyis kerülőúton újjal felcserélni — a máséval. Pedig az én életem se teljesezhetik be (vágyaim szerint) természetfölötti erők pártfogó közbenjárása nélkül; a „három kívánságod teljesül“ nekem is játékomban, de úgy vagyok velem, mint a tengerész, aki előbb egy hordó rumot kért, aztán az óceánt változtatta rummá, s harmadik kívánságul — ha lehetne, még egy deci rumot. Nem kérek hát újonnan kezdődő életet a jó tündértől. Mint ahogy hiába kínálná a Hegel esztét, nem fogadnám el, noha sejtem, érne valamit a csere. S Rockefellerre sem válnék a vagyonaért, se Sartre-vá a dicsőségéért. Pedig itt sem járnék rosszul. Nem választanék az én hangos, tiszteletlen, vicces arcú kislányom helyett más gyereket, akármekkora is a tündér mintagyerekek-kollekciója — nekem ez kell, ami van, az én Ágnes lányom. Hogy milyen korban szeretnék élni? Ebben. Mi akarnék lenni? Esztéta. Csak valamivel jobb. Hol akarnék élni? Itt. Ha volna rá mód. És... ha lehetne, még egy deci rumot. Azt hiszem, végszükség esetén se

kérnék új szívet Bernard professzortól, megkárosítanának az idegen értékkel, más, hamis ítemet csempészének belém, pedig tudom, nincs a szívnek semmi köze érzelmekhez, vágyakhoz, szenvedélyekhez, ahogy a slágerekben dalolják — csak egy szerv, mint a többi. Semmi szervemet ne cseréljék ki, azt sem, mely magától is cserélődik, hisz hétvékenként cseréli sejtjeit. Még a sejtjeit váltó szívem se legyen idegen. Hát még örök sejtállományú agyam! En nem mondhatok le tulajdon egyenes utamon és vargabetűimen kialakult látószögemről, saját kudarcaiban edzett szép keserűségemről, történelmi emlékezetemről. Ragaszkodom lelkem rétegeihez. Megátalkodottan ragaszkodom önmagammal való azonosságomhoz.

Hanem legszívósabb és legfájóbb nosztalgiám mégis: a fiatalok.

Talán valami ravasz, tudat alatt élni vágyásról volna szó, amit csak magam áltatásáért nevezek nosztalgiának? Hogy bebiztosítsam magam? Dehogyan akarom én kipótolni a fiatalokban, ami nekik a múltból hiányzik, azt csak mondom, voltaképpen tulajdon jövőmet akarom meghosszabbítani általuk. Ha így lenne (ha csak az ifjúság élménye kellene, de a bolondság kockázata nélkül), arra kértem volna a jó tündért: „be jó volna, ha húszéves lehetnék, de — a mai eszemmel.“ Soha ilyesmire nem gondoltam. Csalásra. Hogyan is képzelik ezt egyesek?! Hogy szüntessük meg a már beteljesedett szükségszerűséget, de a vívmányát, azt orozzuk el, hogy apasszuk el a megélt életet, de tanulságát csempésszük át a fejünkbe? Mint aki megöli fukar és gonosz nagybácsiját, hogy örökölhessen, s utána úgy tesz, mintha igazságszolgáltatás révén szerezte volna vagyonát! Mint aki kerítő útján jut nőhöz, s aztán megjátssza a hősszerelme! Es egyáltalán, szabad a jó tündért arra kérni, hogy fossa ki a sorsot?! Nem. Nem szeretem én ezt a tőzsdeügynök-logikát, ezt a ravaszkodást az újrakezdéssel és a mai fejjel. Mit kezdenék negyvenöt éves tapasztalatokon érlelt ésszel húszesztendő élmények között? Múltam tudatával kinná válna megfiatalított jelenem és fikcióm meghosszabbított jövőm. Megőrződhetek és megújulhatok, de csak a magam módján.

És mégis, legszívósabb és legfájóbb nosztalgiám: a fiatalok.

És most már biztos, hogy nem a hozzájuk tartozás kívánása miatt. Inkább amiatt, hogy sosem tartozhatom hozzájuk egészen. Hisz éppen ez a nosztalgia: vágy az elérhetetlen után. A megvalósítható vágy megszűnik, önmagát emészti fel azzal, hogy kielégül. Csak a megfejthetetlen titok szül multhatatlan vonzódást. Nemzedéktársaim iránt nem érzek ilyet, nincs előttem történelmi titkuk. Rejtély, persze hogy rejtély bármelyikük, generációs titok azonban nem szorult beléje, a kor rétegeit nem kell külön lefejtennem lelkéről, tudom, hogyan rakódtak rá. Jelen voltam. De kínnal ismeretlen: korok egymásra türemlése egy más korszellelem nyomása alatt vagy vulkánkitörései után, korok rétegződése egy más nemzedék lelkén. Emberek, akik ugyanazt a szép értelmetlenséget művelik, amit én, csak éppen máshol metszette életük az öröklétet. Csupán huszonöt évvel utánam. De nem is azzal a néhány tízezer évvel van baj, mely előttünk volt. Abban megegyezünk. Az nekem is, nekik is történelem, vagy előtörténet — egyremegy: régmúlt. Az a két és fél évtized tőri meg közöttünk az időt, mely nekem személyes múlt, nekik régmúlt. S itt a nosztalgiám forrása: megérteni, behatolni, felfejteni, rájönni, hogyan rétegződött az a kollektív lélek, melyet az élmények egymásra türemléséből huszonöt évvel utánam kezdett építeni egy későbbi világ életérzése.

Együvé tartozunk, ez csak természetes, hiszen azonos jelenben élünk, mégis a múltak téerein értjük egymást, abban, ami mindannyiunknak már történelem; a catalaunumi csatát, azt értjük egyformán, és Mária Terézia viselt dolgait, s ova arról van szó, hogyan építették Ramszeszék a Kheopsz-piramist, miért kellett Ovidiusnak száműzetésben meghalnia, s miért volt Assisi Szent Ferencnek a dúvad is „farkas testvér“, abban sincs köztünk nézeteltérés, egyformán tudjuk, mi volt az inkvizíció és mi volt a felvilágosodás, egyetértünk Kleopátránál, a delizsánszban, Jeanne d'Arcban és a bel cantóban. Holott, ha maiak vagyunk, mégis a szembejövő kislány, az elsuhanó autó, Dubček és a beatzene természetében kellene inkább egyetértenünk. Így volna logikus. Mégsem. Negyed évszázad korkülönbség! Boldogabb korokban nem is olyan végzetes különbség, olyankor nyolcvan év is eltelhetik egy-egy lerakódás és egy-egy kérgesedés között a lelkekben. Ki tehet róla, ha ez a bennünket elválasztó fatális két és fél évtized két világ mezsgyéjén tomboló világháborúk, tudományos, technikai és egyéb baljós forradalmak kora volt!

Amikor én az atombombát gyártottam, ők még nem éltek. S egy apokaliptikus robbanás hangjára születtek: épp felrobbantottam Hiroshima fölött. S most már hiába élünk együtt az atomkorban, az én ártatlan-ártalmas kezem készítette, ők készen kapták, és teljesen ártatlanul; másképp értik az atomot és másképp az én

kezemet is. Aztán értesültek róla, hogy volt Auschwitz és voltak (s vannak!) más haláltáborok. Az én Auschwitzom, az én haláltáboraim. Ahová pedig én senkit se vittem, s ahová engem se vittek — és mégis. Enyémek, mert harcoltam ellenük a magam módján. És kétszeresen enyémek, mert — eredménytelenül. Aztán halottak az egyre éleződő osztályharcról, az erősebb hegemoniájáról (a szabadság nevében!), a szellem megnyomorításáról, a legmélysegebb demokráciáról és a koncepciók perekről. Mind, mind az enyém. Enyém, annak a költőnek a módján, aki így írt: „Halálunkig vívni a lehetetlent, jövátenni a jövátetetlent.“ Igen. Közénk ékelődött ez a huszonöt év, amelynek során én romokat emeltem, s amelynek végén ők romokon születtek. (Romokat nem csupán romolás útján lehet előállítani, vannak olyanok is, melyek már annak épülnek. Lásd: Babel-tornya.) Érzem, a modern Babel-tornyát, ezt nem bocsátják meg nekem. Nem is kérem őket reá. Nehogy azt higgyék, hogy nosztalgiám a bünbocsánatkérés amolyan esztétikusabb formája. De bánt, ezt be kell vallanom, noha értem is; bánt, hogy miután Móricz Zsigmondról olyan jól talált a szó, bizalmatlanul villan a szemük, ha a *Korunk—Helikon* kapcsolatra terelődik a beszéd, vagy arra, hogy mit akarok én a mai irodalomtól — és belesajdulok, hogy miután olyan jól értették együtt 1848-at, alig értik az én 1944. augusztus végi diadalomat és azt se, mit sirattam el az idén, 1968 augusztusának végén. S talán nem is hiszik. Mert ők másképp látják. A történelmi távlat optikájával látják az én örömet, kínomat, a huszonöt évvel később jöttek perspektívájából. Az a huszonöt év! Be közénk ékelődött! Két és fél évtizedem, szép szerencsétlenségem, eleven életem! Nekik? Két és fél évtizednyi, szóból és könyvből tanult történelem. Szeretetremlő távoli kortárs vagyok: korkülönbségünk történelmi múlttá avat. És gyanakvásra érdemesült közeli kortárs: az én konkvenciáimba születtek bele. Úgy is pillantanak rám néha, hitetlenül, mint a hazajáró lélekre: történelem és mégis jelenvaló. Én vagyok nekik a felelősségre vonható történelem.

Ettől van az, hogy legszívósabb és legfájóbb nosztalgiám: a fiatalok.

A minden nosztalgiában rejlt taszító erőtől. A távolságtól. Amit ők hirdetnek, én csak — megállapítom. Ők hirdetik, és azt kérdezik tőlem és anyai más nemzedéktársamtól — egy áldozati nemzedék sorstársaitól —, mit ágálunk, hát nem látjuk, mit testáltunk rájuk, hát nem kiderült, mit tudunk, mitől ez a nagy futkorászás a remény után?! Ha számítás rejlik mögötte, akkor ma sem vagyunk jobbak. Ha önzetlen és őszinte, akkor ma sem vagyunk okosabbak. Hagyjuk hát abba! Lám, ők már illúziótlanul nőttek fel, tudják, milyen fekvésben zajlik az élet; józan és megértő szemmel néznek szét maguk körül, higgadt és jóindulatú értelemmel gondolják végig az életet, a műértő nyugalommal járnak-kelnek a romos világban, s veszik szemügyre az irodalom anyagát: így születik meg a Mű!

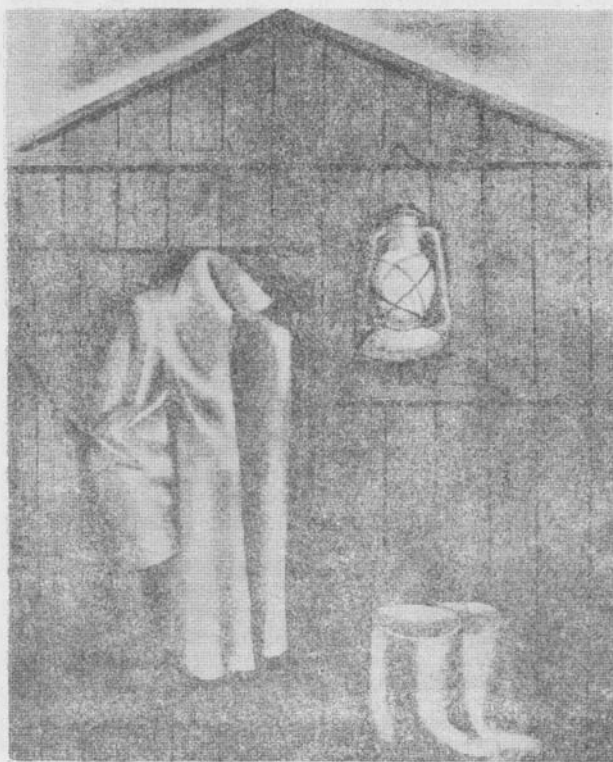
Joguk van hozzá — tudom. Érzem is, igazságtalan vagyok, ha kétségbe vonom, a méltányosság szikrája is hiányzik belőlem, hiszen bizonytalan, melyikünknek van igaza, de biztos, hogy van nekik is legalább annyira igazuk, mint nekem. És mégis felfohászódik belőlem méltánytalanul és igazságtalanul:

— Eridjetez innen, gyerekek! Ezek az én romjaim. Ne járkáljatok a töviben hideg fejjel — rám léptek! az én omladékok közé szorult béna karomra! —, ne tallózzatok a romok között illúziótlanul, hogy témát leljetek a repedéseiben. Kit vonszoltok napfényre alóla, kit szedtek ti ki a mélyeiből életanyagul magatoknak? Engem. Gyerekek, kedves gyerekek! Ne ássátok ki az én roncsolt szívemet rideg bonckésetek alá anatómiai leckeül! Ne elemezzétek megkínzott lelkiismeretemet erkölcsi dilemmák példázására! Épp az én megzavart lelkem kell nektek, józan lélektani stúdiumnak?! Merthogy ti már büntelenül fogantatok, és illúziótlanul születetek. Hát aztán? Olyan biztos, hogy így szólal meg a kimondásra váró igazság? Hátha ez a szenvedés a roncsolt tudó sípoló hangján szól megrázóan? Hátha ennek az igazságnak mélyebb értelme csak a dilemmákba belegörccsölődött agy járatain derül fel? Hátha ebben a perben béna karok tehetetlen moccanásvágya hirdeti az ítéletet? S hátha így születik meg a Mű?!

Ti már büntelenül születetek, és illúziótlanul nőtetek fel?! Könnyű nektek. Az én bűneim okulva — illúziótlanul. Ti már nem ugortok be semminek? Látjátok — én még mindig beugrom. Szívárvány után kapkodok, és becsap minden délibáb, pusztába kiáltok, s várom a választ, és — Ana Blandiánával együtt, aki a minap írt erről — megátalkodottan várom a hosszan tartó középkorok után a pillanatokra felfénylő reneszánszokat. Még mindig beugrok. Nemhogy a mai eszemmel akarnék fiatalabb lenni, de nincs is mai eszem. Tulajdon múltamból se tanulok. Olyan vagyok, mint a korlátolt és fantáziátlan tengerész, aki csak azt tudja kérni a jó tündértől, amihez az ő tengere hozzászoktatta.

Itt hajókázok veritékből és vérből és könnyből dagadt óceánomon. Az emberiség növesztette ekkorára. De belecsöppent valami a magaméból is. És lesem, jön-e a jó tündér, és kiáltok érte, hogy ostobán arra kérjem, változtassa nekünk rummá. És harmadik kívánságul... ha lehetne, még egy deci rumot. Ti pedig ott álltok a partján, higgadt és jóindulatú pillantással szemlélték. Kicsit felelősségre vonóan is, mert tudjátok a ti nagy józanságotokban, hogy beleéjtett csepp veritékem, vérem és könnyem elkeveredik benne azzal, amit én ontottam. Ti nem ejtettetek és nem ontottatok. Megóvott benneteket huszonöt évnyi nemléteket. Annyi közöttünk a távolság, amennyi elválasztja megmásíthatatlan múltamat a ti bűntelen születésektől.

Ezen, végül is ezen a távolságon lebeg szívós és fájdalmas nosztalgiám irántatok. Megszüntetni nem tudom. Nem is akarom. Örzőm hát, kárvallottan is örzőm és ápolom a távolságot, ez táplálja fájdalommal múlhatatlan nosztalgiámat.

Kazinczy Gábor: Majorház